

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(37\).2020.201607](https://doi.org/10.18371/fp.1(37).2020.201607)

УДК 330.5

ФІСКАЛЬНА ІЛЮЗІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

КОЛОДІЙ Сергій Юрійович

д.е.н., професор

Черкаський інститут

ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0163-4569>

e-mail: kolodii_sergei@ukr.net

Анотація. Статтю присвячено вивченню теоретичних аспектів концепції фіскальної ілюзії та проведенню емпіричного дослідження її масштабів та динаміки в Україні. Проведено аналіз ставок шости основних податків та обов'язкових платежів протягом 1999-2019 рр., виявлено тенденцію до зниження базових ставок. Розроблено авторську економіко-математичну модель оподаткування фізичної особи та обґрунтовано використання коефіцієнту фіскальної ілюзії (K_{fi}) та масштабу фіскальної ілюзії (S_{fi}).

Ключові слова: *фіскальна ілюзія, прямі податки, непрямі податки, оподаткування доходів, економіко-математична модель.*

Постановка проблеми. Державні видатки є важливим елементом формування національного ВВП та об'єктом макроекономічного регулювання. Вони безпосередньо стосуються багатьох важливих макроекономічних проблем, основними серед яких виступають: 1) ефективність державних видатків, з точки зору виробництва суспільних благ та

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретических аспектов концепции фискальной иллюзии и проведению эмпирического исследования ее масштабов и динамики. Проведен анализ ставок шести основных налогов и обязательных платежей в течение 1999-2019 гг., выявлена тенденция к снижению базовых ставок. Разработана экономико-математическая модель налогообложения физического лица, обоснованы коэффициент фискальной иллюзии (K_{fi}) и масштаб фискальной иллюзии (S_{fi}).

Ключевые слова: *фискальная иллюзия, прямые налоги, косвенные налоги, налогообложение доходов, экономико-математическая модель.*

реалізації політики макроекономічного регулювання; 2) ефективність системи оподаткування, з точки зору впливу наявної системи оподаткування на прийняття рішень економічними агентами та «ціни» адміністрування податків; 3) формування та обслуговування державного боргу, з точки зору поточних витрат суспіль-

ства та непрямого переносу актуальних проблем на майбутні покоління.

Однією з ключових проблем, що є об'єктом дослідження та жвавих дискусій серед економістів після другої світової війни, виступає пошук допустимих меж втручання держави в економіку та масштаби оподаткування економічних агентів. Логіка прийняття колективних рішень пов'язана з тим, що певні блага (колективні або суспільні) економічно ефективніше виробляти саме за рахунок загальних обов'язкових внесків учасників [1-3]. У малих групах процес формування таких загальних фондів фінансових ресурсів є найбільш ефективним, з точки зору залучення участі всіх членів до вирішення проблем та оцінки ефективності виробництва суспільних благ [4-5].

Основними проблемами, що виникають в процесі виробництва суспільних благ у великих та надвеликих групах, а на практиці грошових фондів, що формуються за рахунок податків та інших платежів та розподіляються локальними та центральними органами влади, виступають: 1) проблема «безбілетників» (free rider problem), тобто відсутність простих та дешевих способів забезпечення однакових виплат всіма учасниками процесу виробництва суспільних благ. В сучасній Україні та багатьох інших пострадянських державах це проявляється в наявності неформального сектору економіки, з якого податки, або не сплачуються взагалі або сплачуються в меншому розмірі; 2) відсутність адекватної оцінки вартості суспільних

благ, що економічний агент (або домогосподарство) отримує протягом життя; 3) відсутність адекватної оцінки частки доходів, що сплачуються економічним агентом (або домогосподарством) у вигляді податків та інших платежів державі.

Разом з іншими проблемами вказані вище створюють передумови для розвитку тіньового сектору економіки, масового ухилення від сплати податків, високого рівня корупції та низької ефективності державних видатків. Відсутність чіткого розуміння величин податків, що сплачуються домогосподарствами, та досвіду самостійної сплати податків спотворює механізми контролю дій влади з боку громадськості. Наприклад, в Україні в 2016 році було запроваджено багато реформ, що вплинули на рівень доходів та видатків домогосподарств, але саме підвищення плати за комунальні послуги внаслідок запровадження ринкових цін на теплоносії відчувалося в суспільстві набагато сильніше за різке одночасне зменшення корпоративної ставки ЄСВ з 34,7% до 22%, обнуління індивідуальної ставки ЄСВ, підвищення ставки ПДФО та введення системи субсидій малозабезпеченим домогосподарствам. Справа в тому, що зниження ставки ЄСВ не сприймалося домогосподарствами як покращення їхнього добробуту, хоча, якщо вірно порахувати, то цей факт мав би здебільшого компенсувати додаткові витрати.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема фіскальної ілюзії достатньо рідко досліджується вітчизняними вченими, і це пов'язано,

на нашу думку, з наявністю великої кількості більш актуальних завдань, що потребують оперативного розв'язання в процесі становлення національної моделі посттрансформаційної ринкової економіки. Для спрощеного дослідження популяр-

ності використання зазначеного поняття проведено аналіз кількості відповідей на запити «фіскальна ілюзія» та інших понять та категорій, що пов'язані з нею, українською, російською та англійською мовою (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість відповідей на запити економічних понять українською, російською та англійською мовами в пошуковій системі «Google» (тис. од.)

Поняття	Українська	Російська	Англійська
Фіскальна ілюзія	48	164	5710
Фіскальна політика	1360	363	418000
Бюджетно-податкова політика	1900	4330	-
Бюджет держави	34100	21500	1430000
Податок на додану вартість	1180	10400	527000
Податок на доходи фізичних осіб	4390	22500	709000

Джерело: складено автором

Індикатором популярності поняття виступає кількість відповідей на запит, а обґрунтування відносної популярності відбудеться шляхом порівняння результатів, причому різниця у декілька розрядів або класу чисел, розглядаються як достатньо сильний аргумент щодо відносної популярності понять. З урахуванням зазначеної тези та даних таблиці 1 можна зробити висновок про те, що кожною з обраних мов поняття «фіскальна ілюзія» є значно менш популярним ніж п'ять інших, кількість відповідей відрізняється в два-три розряди, іноді й класами чисел. Проміжним, доволі цікавим висновком виступає той факт, що українською та англійською мовами найбільш популярним поняттям є «бюджет держави», а російською «податок на доходи фізичних осіб». Разом з цим українською мовою майже немає різниці у використанні понять

«фіскальна політика» та «бюджетно-податкова політика», а російською друге поняття використовується на один розряд частіше. Загалом, на основі проведеного аналізу можна, з певним рівнем обґрунтованості, зазначити, що поняття «фіскальна ілюзія» є скоріше академічним у порівнянні з трьома іншими поняттями, які виступають здебільшого практичними.

Разом з цим, слід зазначити, що в останні роки достатньо широке вивчення теоретичних аспектів, пов'язаних з фіскальною ілюзією, представлено в роботі професора Лекаря С.І. [6]. Багато економістів звертають увагу на таке питання як відношення населення до оподаткування. Якщо платники податків не правильно оцінюють рівень оподаткування своїх доходів (ціну виробництва економічних благ державою), то вони не здатні адекватно оцінити і

ефективність економічної діяльності держави. Зазвичай люди сприймають рівень оподаткування тільки з точки зору сплати прямих податків зі свого доходу, не враховуючи наявність непрямих [7]. В результаті чого спостерігається ефект фіскальної ілюзії. Фіскальна ілюзія досліджувалася в роботах Дж. Вон Хагена, Дж. Б'юкенена, Е. Веласкеса, М. Колосніциної, А. Пувіаті, І. Санса, Дж. Стігліца та інших економістів [8-13].

В загальній економічній теорії концепція фіскальної ілюзії в сучасній інтерпретації є науковим доробком теорії суспільного вибору, що одночасно виступає частиною сучасних неокласичної теорії та неінституціоналізму.

Представники неокласичної теорії розглядають фіскальну ілюзію з двох основних позицій: 1) аналізу рівноваги споживача в умовах бюджетного обмеження та фіксованих цін на суспільне та приватне блага; 2) використання традиційного маржинального підходу, який полягає в оцінці економічної ефективності купівлі додаткового блага на основі порівняння додаткового доходу (MR) та додаткових витрат (MC) [12-13].

Перша позиція полягає в тому, що невірна оцінка ціни суспільного блага платниками податків через неповну інформацію та похибки сприйняття змінює нахил уявної бюджетної лінії по відношенню до реальної, внаслідок чого економічний агент робить вибір, який ще відповідає оптимуму споживача. Такий підхід є схожим на традиційний мікроекономічний аналіз рівноваги споживача в

умовах зміни ціни на блага. Внаслідок невірної оцінки ціни суспільного блага домогосподарство очікує на споживання його більшої кількості [1,4] і сприяє розширенню меж державного виробництва суспільного блага, навіть, в умовах відсутності його економічної доцільності. Друга позиція пов'язана також з бажанням, в результаті порівняння MR та MC, споживати більшу кількість суспільних благ внаслідок того, що їхня уявна ціна є меншою за реальну, особливо коли має місце можливість ухилитися від податків [16].

В рамках інституціоналізму фіскальна ілюзія розглядається як комплекс інституціональних змін, запровадження яких дозволить створити систему сталих довгострокових інститутів оподаткування, що сприятимуть реальній оцінці державного виробництва суспільних благ та вдосконаленню конкретних процедур, що пов'язані з таким процесом [14-15]. Також певна увага приділяється психологічним аспектам сприйняття фіскальної ілюзії. Зокрема, шляхом експерименту, що побудований на опитуванні, показано, що модель уваги та обрамлення інформації може краще пояснити виникнення фіскальної ілюзії всупереч традиційним підходам, що фокусуються на її наслідках та впливу на процес прийняття рішень [17, с. 31-34]. Так, психологічно важливим виступає факт наявності самотійності платника при сплаті податків та внесків. Людина, що заповнює платіжне доручення власноруч або самотійно несе кошти до каси банку, оцінює набагато більше «втрату» свого добробуту.

В Україні фізичні особи – підприємці саме в такий спосіб сплачують податки та ЄСВ, тому вони в останні роки активно виступають за збереження режиму спрощеного оподаткування та відчують темпи збільшення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, що на пряму впливає на суму податків, які сплачуються ними. Самозайняті особи виступають одночасно й роботодавцем й найманим працівником, тому для них важливим виступає загальний рівень оподаткування з урахуванням як прямого податку, так й ЄСВ.

Узагальнюючи теоретичні здобутки дослідників фіскальної ілюзії, можна зробити проміжний висновок про те, що вона виникає внаслідок певних традиційних поглядів на роль держави у суспільстві, пов'язана з відсутністю чіткого взаємозв'язку між сумою прямо та непрямо сплачених податків та обсягом суспільних благ, а також незначним охопленням населення практикою самостійної сплати податків.

Метою роботи є дослідження теоретичних аспектів фіскальної ілюзії, розробка та використання авторської економіко-математичної моделі, що дозволяє емпірично оцінити динаміку її індикаторів.

Мета роботи визначила наукові завдання, що пов'язані з розвиненням методів розрахунку «ціни» виробництва суспільних благ, обґрунтуванням та впровадженням показників оцінки фіскальної ілюзії та загального рівня оподаткування доходів фізичної особи – найманого працівника.

Наукова гіпотеза роботи полягає в перевірці тези про те, що в пострадянських країнах, зокрема, в Україні, переважають непрямі податки і майже не використовуються цільові внески на пенсійне, соціальне та медичне страхування, що посилює фіскальну ілюзію, спотворює оцінку «ціни» виробництва суспільних благ державою та призводить до невірної оцінки економічної ефективності державного втручання в економіку.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження фіскальної ілюзії в Україні проводиться на основі обґрунтування методології та розрахунку авторських показників, що дозволяють ідентифікувати її рівень та масштаби, а також розрахункового рівня оподаткування доходів фізичної особи – найманого працівника. В якості основних податків та внесків в нашому дослідженні використовуються: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств, акцизний податок, внески найманих працівників та роботодавців на соціальне та пенсійне страхування (індивідуальний та корпоративний ЄСВ). Разом з цим, при формуванні авторської методики розрахунку показників фіскальної ілюзії податок на прибуток підприємства не приймається до уваги, але використовується мито на інші непрямі податки. Ставки за даними податками традиційно є доволі постійними в часі, але часто передбачають декілька видів ставок, одна з яких обов'язково виступає як основна (базова). Названі податки застосовуються в більшості країн світу, вказуються та аналізуються в

глобальних економічних агрегаторах наприклад, ресурс www.tradingeconomy.com.

Окремою проблемою реалізації державної фіскальної політики є наявність фіскальної ілюзії, особливістю якої є порушення (спотворення) в сприйнятті платниками податків, зборів та інших обов'язкових платежів масштабів участі себе та держави в процесах перерозподілу фінансових ресурсів.

Фіскальна ілюзія полягає в тому, що в економічних агентів порушується механізм адекватної оцінки ціни суспільних благ, що вони отримують. Враховуючи сутність фіскальної ілюзії, її кількісне вимірювання має свої теоретичні межі та може буде інтерпретовано таким чином:

«0» - ситуація, коли всі податки є прямими та сплачуються безпосередньо з доходів економічних агентів (домогосподарств);

«1» - ситуація, коли всі податки є непрямими та не сплачуються безпосередньо з доходів економічних агентів (домогосподарств).

Зауваження 1. Для забезпечення певного спрощення аналізу, що не впливає на загальний результат дослідження та висновки, в якості платника податків розглядається фізична особа, яка не має інших джерел формування грошових доходів окрім заробітної плати.

Зауваження 2. Єдиний соціальний внесок теоретично і практично може сплачуватися як роботодавцем, так і платником. В умовах відсутності фіскальної ілюзії має місце лише індивідуальний ЄСВ. Це логічно в умовах відсутності другого рівня загальноде-

ржавного пенсійного страхування та медичного страхування. Але внески роботодавця, які зараз складають 22%, фізичні особи – наймані працівники не сприймають як свої, тому це теж розглядається як окремий непрямий податок.

Зауваження 3. При розгляді податків приймається до уваги основна (базова) ставка, що застосовується при оподаткуванні абсолютної більшості операцій.

Основні податкові реформи, в результаті яких сформувався наявна система оподаткування відбулися після 2003 року, але для забезпечення «глибини» дослідження використовується часовий період з 1999-2019 рр. Інформація щодо базових ставок основних податків в Україні в рамках періоду дослідження представлена в табл.2. Аналіз даних дозволяє зробити проміжний висновок про наявність тенденції до зниження ставок, особливо це стосується прямих податків та ЄСВ. Так, базова ставка податку на прибуток підприємства знизилася на 12 п.п., з 30% до 18%, індивідуальна ставка ЄСВ була обнулена, базова ставка ПДФО мала різнонаправлену динаміку, але все рівно знизилась на 2 п.п. Разом з цим, ставка ПДВ залишається незмінною, а корпоративна ставка ЄСВ, як вже зазначалося вище, в 2016 р. доволі суттєво знизилася до 22%.

Розглянемо узагальненого платника податків – фізичну особу, що працює за контрактом з роботодавцем та не ухиляється від сплати податків. При дослідженні фіскальної ілюзії в Україні, що виникає в результаті невірною уявлення про «ціну» виробництва сус-

пільних благ, для її оцінки необхідно розрахувати прямі податки та обов'язкові внески (Gov_i) як частку доходів, що оподатковуються, та порі-

вняти її з відповідним показником щодо реального рівню оподаткування доходів (Gov_r).

Таблиця 2

Ставки основних прямих та непрямих податків в Україні в 1999-2019 рр. (%)

Рік	Податок на прибуток підприємства	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на додану вартість	ЄСВ	
				індивідуальний	корпоративний
1999-2003	30	20	20	2,5	34,7
2004	30	13	20	2,5	34,7
2004-2006	25	13	20	2,5	34,7
2007-2010	25	15	20	2,5	34,7
2011	25	15	20	2,6	34,7
2012	21	15	20	2,6	34,7
2013	19	15	20	2,6	34,7
2014-2015	18	15	20	2,6	34,7
2016-2019	18	18	20	0	22

Джерело: складено автором.

Для цього розглянемо просту одноперіодну модель розрахунку рівня оподаткування доходів фізичних осіб [18]. Дана модель враховує два процеси оподаткування доходів фізичної особи при формуванні та використанні їхнього доходу. Перший виникає при отриманні доходу, а другий при його використанні.

У моделі використовуються коефіцієнти та абсолютні показники, що мають такі позначення:

1) коефіцієнти (за своєю економічною сутністю їхні значення знаходяться в межах від «0» до «1»):

pit – ставка податку на доходи фізичних осіб (ПДФО);

ssp_i – ставка індивідуальних внесків на пенсійне та соціальне страхування;

ssp_c – ставка внесків роботодавця на пенсійне та соціальне страхування (ЄСВ);

arc – середня схильність до споживання;

com_v – частка видатків на товари, з яких сплачується акцизний податок, у видатках споживача;

vat – ставка податку на додану вартість (ПДВ);

exc – частка акцизів та інших непрямих податків у сукупній вартості економічних благ, що було спожито;

2) абсолютні показники:

INC_b – дохід до оподаткування;

INC_n – дохід після оподаткування,

$INC_n = INC_b \cdot (1 - pit - ssp_i)$;

INC_p – дохід до оподаткування з урахуванням ЄСВ, що сплачує роботодавець (ssp_c), $INC_p = INC_b \cdot (1 + ssp_e)$;

PIT – сума сплаченого ПДФО,
 $PIT = INC_b \cdot pit$;

SSP – загальна сума сплачених внесків на пенсійне та соціальне страхування, $SSP = INC_b \cdot (ssp_e + ssp_i)$;

CON – дохід після оподаткування, що направляється на споживання,
 $CON = INC_b \cdot (1 - pit - ssp_i) \cdot apc$;

CON_v – споживання товарів, з яких сплачено податок на додану вартість;

$$Gov_i = INC_b \cdot (pit + ssp_i) / INC_p = (pit + ssp_i) / (1 + ssp_e); \quad (1)$$

$$Gov_r = INC_b \cdot (pit + ssp_e + ssp_i + (1 - pit - ssp_i) \cdot apc \cdot (con_v \cdot vat / (1 + vat) + exc)) / (INC_b \cdot (1 + ssp_e)) = \quad (2)$$

$$= (pit + ssp_i + ssp_e + (1 - pit - ssp_i) \cdot (con_v \cdot vat / (1 + vat) + exc) \cdot apc) / (1 + ssp_e)$$

З урахуванням введених показників, можна розрахувати три важливих коефіцієнти, що дають змогу кількісно оцінити фіскальну ілюзію:

1) реальний рівень оподаткування доходів фізичної особи (Gov_r);

2) коефіцієнт фіскальної ілюзії (K_{fi}):
 $K_{fi} = 1 - Gov_i / Gov_r$;

3) масштаб фіскальної ілюзії (S_{fi}): $S_{fi} = Gov_r / Gov_i = 1 / (1 - K_{fi})$.

Коефіцієнт фіскальної ілюзії дозволяє оцінити частку прямих податків в загальній сумі податків та внесків, що сплачує фізична особа – найманий працівник, та однозначно сприймається з урахуванням зазначених раніше меж фіскальної ілюзії від «0» до «1,0». Він дозволяє оцінити динаміку фіскальної ілюзії та порівняти її рівень з іншими країнами. Масштаб фіскальної ілюзії можна оцінити за допомогою коефіцієнту, оберненого до $(1 - K_{fi})$, що дозволяє оцінити наскільки реальний рівень оподаткування доходів пере-

VAT – сума сплаченого податку на додану вартість,

$$VAT = INC_b \cdot (1 - pit - ssp_i) \cdot apc \cdot con_v \cdot vat / (1 + vat)$$

EXC – сума фактично сплаченого акцизу, мита та інших непрямих податків та неподаткових платежів,

$$EXC = INC_b \cdot (1 - pit - ssp_i) \cdot exc \cdot apc$$

TAX – загальна сума коштів, що сплачуються фізичною особою:

$$TAX = PIT + SSP + VAT + EXC.$$

Далі введемо наступні співвідношення:

вище ставки ПДФО та індивідуального ЄСВ.

Далі зосередимося на значеннях констант, що використовуються при проведенні розрахунків показників фіскальної ілюзії за формулами (1) та (2) і представляють собою коефіцієнти, що не відносяться до базових ставок за вказаними в таблиці 2 податками.

За нашими оцінками, що базуються на статистичних даних щодо складу та структури ресурсів домогосподарств, середній зарплаті населення та авторських припущеннях, при $INC_b = 12000$ грн. $apc = 0,9$; $con_v = 0,8$; $exc = 0,05$. Для забезпечення більшої об'єктивності аналізу також проведено подібні розрахунки за даними Російської Федерації на основі тотожних значень зазначених вище коефіцієнтів, але з урахуванням актуальних ставок податків. Результати розрахунку індикаторів фіскальної ілюзії в Україні та Ро-

сійській Федерації в 1999-2019 рр.
представлені в табл.3.

Таблиця 3

Показники фіскальної ілюзії в Україні та Російській Федерації в 1999-2019 рр.

Рік	Україна			Російська Федерація		
	GOVr	K _{il}	S _{il}	GOVr	K _{il}	S _{il}
1999	0,485	0,536	2,154	0,482	0,533	2,140
2000	0,485	0,536	2,154	0,482	0,533	2,140
2001	0,485	0,536	2,154	0,426	0,695	3,279
2002	0,485	0,536	2,154	0,426	0,695	3,279
2003	0,485	0,536	2,154	0,426	0,695	3,279
2004	0,444	0,651	2,865	0,426	0,695	3,279
2005	0,444	0,651	2,865	0,426	0,695	3,279
2006	0,444	0,651	2,865	0,390	0,667	3,001
2007	0,456	0,616	2,604	0,390	0,667	3,001
2008	0,456	0,616	2,604	0,390	0,667	3,001
2009	0,456	0,616	2,604	0,390	0,667	3,001
2010	0,456	0,616	2,604	0,390	0,667	3,001
2011	0,456	0,614	2,592	0,421	0,691	3,235
2012	0,456	0,614	2,592	0,421	0,691	3,235
2013	0,456	0,614	2,592	0,406	0,680	3,122
2014	0,456	0,614	2,592	0,406	0,680	3,122
2015	0,456	0,614	2,592	0,406	0,680	3,122
2016	0,413	0,564	2,292	0,406	0,680	3,122
2017	0,413	0,564	2,292	0,406	0,680	3,122
2018	0,413	0,564	2,292	0,406	0,680	3,122
2019	0,413	0,564	2,292	0,413	0,685	3,174

Джерело: розраховано автором

Аналізуючи дані таблиці 3 можна зробити наступні висновки:

1) реальний рівень оподаткування доходів фізичної особи в обох країнах достатньо знизився, з 0,485 (0,482 для РФ) до 0,413, а самі системи оподаткування та базові ставки на сьогодні є майже ідентичними. Разом з цим, варто зазначити, що ліберальні економічні реформи, пов'язані з суттєвим скороченням ставок за основними податками, в РФ були проведені майже одночасно в 2001 році, і протягом достатньо довгого часу загальний рівень

оподаткування доходів в РФ був значно нижчим. Зокрема, в 2007-2010 ця різниця була максимальною і складала 0,66 (0,456 в Україні та 0,390 в РФ). В Україні зниження загального рівня оподаткування відбувалося поетапно, останнє відбулося в 2016 році;

2) порівнюючи показники фіскальної ілюзії України та Російської Федерації можна зробити висновок про її збільшення. Але якщо в Україні показник K_{fi} характеризується відносно незначним збільшенням (з 0,536 до 0,564), то в РФ воно є доволі суттєвим

(з 0,533 до 0,685). Аналогічна тенденція стосується й показника масштабності фіскальної ілюзії. Це пов'язано з тим, що, при схожості податкових систем ставок за основними податками, ставка ПДФО в Україні є вищою на 5 п.п., а корпоративного ЄСВ нижчою на 8 п.п.

Фіскальна ілюзія сама по собі не є негативним явищем, вона всього лише наслідок здійснюваної фіскальної політики держави. Проте, фіскальна ілюзія порушує уявлення економічних агентів щодо масштабів державного впливу на перерозподіл своїх доходів і тим самим сприяє прийняттю ними не цілком ефективних економічних рішень. Завдяки фіскальній ілюзії держава занижує в очах споживача витрати виробництва економічних благ більш ніж в три рази, тим самим завищуючи оцінку ефективності своєї діяльності, попутно створюючи міфи на кшталт «безкоштовної освіти», «безкоштовної медицини» тощо.

Висновки. Використання непрямих податків як основного джерела формування податкових доходів державного та місцевих бюджетів дозволяє вирішити проблему забезпечення стабільності надходжень, але при цьому значно звужує інструменти податкового регулювання та зменшує їхню силу. В макроекономічній теорії прямі податки розглядаються як вбудований стабілізатор, що дозволяє автоматично регулювати сукупний попит в рамках економічного циклу. Сприйняття «ціни» державного виробництва суспільних благ залежить від поведінкових факторів, зокрема від того, чи сплачує прямі податки саме

платник, а не його податковий агент. Фізичні особи – підприємці на відміну від найманих працівників є більш чутливими до зміни прямих абсолютних та відносних податків, тому що сплачують їх самостійно.

Податок на додану вартість в пострадянських країнах традиційно розглядається як джерело корупції та фінансових махінацій, що пов'язано зі створенням фіктивних фірм, завищенням сум податкового кредиту та формування фальсифікованих експортних операцій. Зниження базової ставки ПДВ зменшить прибутковість подібних операцій та зменшить фіскальну ілюзію.

Формування сучасних систем пенсійного та медичного страхування є неможливим без застосування індивідуальних внесків. Діюча в Україні ставка корпоративного ЄСВ є порівняно низькою і не дозволяє збалансувати бюджет ПФУ, тому її змінювати не варто, хоча при зменшенні фіскальна ілюзія знизиться. Разом з цим, варто підвищити ставку індивідуального ЄСВ одночасно із запровадженням накопичувальної системи державного пенсійного страхування (другий рівень) та системи індивідуального медичного страхування з обов'язковим формуванням індивідуальних рахунків застрахованих. Вважаємо за доцільне використання досвіду окремих постсоціалістичних країн, що передбачає зарахування на індивідуальні рахунки також певної невеликої частки корпоративного ЄСВ та спеціалізованого державного фонду. Запровадження подібної практики не тільки зменшить фіскальну ілюзію, але й може розглядатися як достатньо дієвий інструмент детінізації доходів фізичних осіб, які за умови їхньої легалізації мо-

жуть отримати збільшену суму коштів на власних рахунках. У такий спосіб реалізовано пенсійну реформу в Грузії, коли з 01.01.2019 на індивідуальні пенсійні рахунки, що відкриваються в Пенсійній агенції, яка контролюється Національним банком Грузії, перераховуються по 2% від застрахованого, роботодавця та держави.

Поетапне зменшення базової ставки податку на додану вартість до 16% (на 1 п.п. за рік) разом з одночасним застосування ставки індивідуального ЄСВ у розмірі 3%, які будуть частково зараховуватися на індивідуальні пенсійні рахунки громадян та враховуватися як індивідуальний внесок на медичне страхування, має вдосконалити

систему оподаткування, зменшивши «привабливість» фінансових махінацій з ПДВ, підвищити рівень прямого оподаткування та зробити пряму відповідність між сплатою податку та отриманням державних суспільних благ, та за умови запровадження «грузинської» схеми додаткових відрахувань з боку роботодавця та держави, може призвести до часткової детінізації доходів фізичних осіб. Застосування вказаного «податкового маневру» призведе до того, що частка потенційного доходу, що перерозподіляється державою, залишиться майже незмінною, а масштаби фіскальної ілюзії знизяться з «2,292» до «1,992».

Список використаної літератури

1. Stiglitz J., Atkinson B. Lectures on public economics. London; New York: McGraw-Hill Book Co, 1980. 260 p.
2. McNutt P.A. The economics of public choice. 2nd ed. Cheltenham; Amsrerdam : Edward Elgar, 2002. P. 272 – 289.
3. Musgrave R.A. The Theory of Public Finance. New York: McGraw-Hill, 1959. 316 p.
4. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп. Москва: Фонд экономической инициативы, 1995. 165 с.
5. Johnson D. Public choice. An introduction to the new political economy. London; Toronto: Bristlecone Books, 1991. P. 341 – 353.
6. Лекарь С.І. Доктринальний аналіз фіскальної ілюзії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 4. С. 101-115.
7. Катрущенко Е. В. Проблема «общественного выбора»: Фискальная иллюзия или рациональная неосведомленность? *Культура народов Причерноморья*. 2005. № 63. С. 57–61.
8. Puviani A. Teoria della illusione Finanziaria. Milan: Remo Sandon, 1903.

9. Sanz I. Fiscal illusion, fiscal consolidation and government expenditure composition in the OECD: a dynamic panel data approach. *European Economy Group Working Paper. Universidad Complutense de Madrid*. 2003. № 21/2003.
10. Sanandaji T. Fiscal Illusion and Fiscal Obfuscation: An Empirical Study of Tax Perception in Sweden . *Research Institute of Industrial Economics*. 2010. 11 p.
11. Von Hagen J. Budget Processes and Commitment to Fiscal Discipline. *European Economic Review*. 1995. P. 39, 771–779.
12. Buchanan J. M. *Fiscal Theory and Political Economy*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1960. 200 p.
13. Buchanan, J. M. *Public Finance in democratic process: fiscal institutions and individual choice*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1967.
14. Bush, P. Neoinstitutionalism. *Encyclopedia of political economy*. New York, 2001,1, 124.
15. Nort, D. (1997). *Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]*. Moscow: Nachala [in Russian].
16. Baekgaadr, M., Sorritzlew, S., Blom-Hansen, J. Cause of fiscal illusion: lack of information or lack of attention?: Cause of fiscal illusion. *Public budgeting & finance*. 2016, 36 (2), 26 - 44.
17. Dziemianowicz, R., Kargol-Wasiluk, A., Wildowicz, A., Wyszowski, A. Tax expenditures as an example of fiscal illusion. *Optimum. Studia economiczne*. 2017, 5 (89), 85-98.
18. Колодий С.Ю. Институциональное регулирование формирования и использования финансовых ресурсов государства в посттрансформационной экономике : монографія. Симферополь: ООО «ДиАйПи», 2011. 328 с.